

Переконливим доказом інтересу до України є інформація, зафіксована в "Описі України" французького військового інженера Гійома Боплана (XVII ст.). Він був наслідком сімнадцятилітнього перебування автора на українській землі (1631-1648) і всебічного вивчення її. Правда, твір Боплана з'явився у 1650 р., вже під час Визвольної війни українського народу, в ньому відображено становище на Україні в другій чверті XVII ст.

Нормандець з походження, син гідрографа й математика, Боплан мав освіту інженера і з молодих років служив у французькій армії, здійснив у 20-х рр. подорож у Вест-Індію. Десь 1631 р. він вступив як військовий інженер на польську службу, і Сигізмунд III послав його на Україну для зведення укріплень у пристеповій смузі, які призначалися не так проти татар, як проти козаків. На Україні він перебував до весни 1648 р., за цей час побудував там низку укріплень і фортець, у тому числі й Кодак, який мав відрізати Запорозьку Січ від України, брав участь у війнах з козаками, зокрема в битві під Кумейками наприкінці 1637 р. Королівський уряд доручив йому також скласти карти України, що вимагало ґрунтового ознайомлення з топографією її районів. Боплан блискуче виконав і це завдання, його карти України, висококваліфіковані для того часу, теж мають велике наукове значення. Навесні 1648 р., якраз перед вибухом Визвольної війни під проводом Хмельницького, Боплан з невідомих причин залишив польську службу й повернувся на батьківщину, де продовжував наукові праці з картографії, географії й астрономії. Помер він 6 грудня 1673 р. в Руані.

Написана вже після повернення у Францію, книга Боплана засновується на ґрунтовній і всебічній обізнаності з Україною і являє собою ніби маленьку енциклопедію тогочасного українознавства, її автор сумлінно знайомився з географією і топографією краю, його флорою і фауною, вивчав різні сфери життя українського народу, його побут і звичаї, його суспільний устрій і соціальне становище, особливу увагу приділив він козацтву й Запорозькій Січі, пробував також вникнути в історію України. І хоч в його творі зустрічаються неточності, помилки й відомості сумнівної вартості, "вони порівняно незначні й

пояснюються як хибами в засобах вивчення, внаслідок відсутності в XVII ст. твердих наукових основ, так і наявністю не зовсім зрозумілих для іноземця деяких звичаїв і явищ руського життя". Можна з певністю говорити, що своє завдання Боплан виконав з об'єктивністю й сумлінністю справжнього вченого, який найвище цінує достовірність і точність інформації. Релігійна ворожнеча, соціальна й національна ненависть польського шляхетства до українського народу і, зокрема, до козацтва лишилися йому чужими, пропольська й прошляхетська тенденція майже не торкнулася його твору, а окремі її прояви не міняють загального об'єктивного характеру картини. Слід вказати й на те, що Боплан був не позбавлений і певного художнього хисту, нахилу до візуально виразного зображення як природи, так і людей, різних сторін та проявів їхнього життя, і ці елементи художньої образності, розсіяні в творі Боплана, надають більшій жвавості й колоритності його розповіді.

Характерно, що свій опис України Боплан розпочинає з Києва, її давнього етнічного й історичного центру. Перші рядки його твору звучать так: "Київ, званий колись Кізовією, був одним з найдавніших міст Європи; ще нині це засвідчують пам'ятки старовини, висота й ширина міських укріплень, глибина оборонних ровів, руїни його храмів, численні старовинні гробниці колишніх князів". Подібно до Ляссоти, Київ він описує як очевидець, спираючись на свої спостереження і враження. Побував він у ньому десь через півстоліття після австрійського посла, і його опис об'єктивно зафіксував також і ті зміни, що за цей час відбулися з містом.

Насамперед воно розрослося й розширилося, це вже не занедбане прикордонне місто, а справжній центр обширної і залюдненої країни, що було наслідком інтенсивної колонізації Придніпров'я наприкінці XVI і в першій половині XVII ст., яка відбулася завдяки козацтву. Воно вже має гарні вулиці, щоправда, лише три, "а всі інші нерівні, покручені, поплутані, як у лабіринті"; воно "провадить широку торгівлю" з сусідніми країнами; в ньому є "університет або академія, що знаходиться при Братській церкві", — тут йдеться у Боплана про Києво-Могилянську академію, засновану 1631 р. Збільшилася у Києві

кількість соборів і церков, головним чином православних, але й католики мають вже чотири храми. Подібно до Ляссоти та інших західноєвропейських авторів, Боплан теж виявляє значний інтерес до пам'яток старовини, особливо до давніх київських храмів. При цьому він відзначає, що два з них, Софійський та Михайлівський, вже відбудовані, а "решта лежить у руїнах". "Софійський та Михайлівський храми, — пише він, — відбудовані на давній взірць. Перший з них має гарний фасад і милує око, звідки б не розглядав собор; стіни його оздоблені постатями та малюнками з історії, виконаними мозаїкою, тобто з дрібненьких різнобарвних камінців, які сяють, наче скло, й укладені так майстерно, що важко розпізнати, чи це витвір живопису, чи ткацтва" .

Особливо ж слід наголосити, що давній Київ у творі Боплана — не історична декорація до опису сучасної козацької України. Він протягує між ними нитку зв'язку, козаки у нього — прямі спадкоємці давнього Києва, його нащадки: "Однак саме звідсіль, — твердить автор "Опису України", — пішов той благородний люд, який називається нині запорозькими козаками і котрий протягом стількох уже літ заселяє різні місця уздовж Дніпра і в суміжних землях". Можна сказати, що у з'ясуванні походження українських козаків Боплан робить принципово важливий крок: не обмежуючись констатацією того факту, що формувалися вони з утікачів із українських земель, він справедливо вказує на їхню спадкоємну пов'язаність з Київською Руссю.

Твір Боплана викликав значний інтерес у сучасників,, чому в неабиякій мірі сприяло те, що його вихід у світ збігся з апогеєм Визвольної війни 1648-1657 рр. Під впливом цієї війни у Франції та інших країнах Західної Європи загострилася зацікавленість Україною, і бопланівський опис задовольняв цю зацікавленість; водночас він проливав світло на справжні причини "великої козацької війни", пояснював її розмах та нещадність. "Опис України" привернув до себе увагу багатьох французьких письменників XVII ст.: ним цікавилася пані де Севільє, яка відзначалася широтою і активністю політичних інтересів; вивчав його Ж. Б. Боссює, історик і письменник, майстер ораторської прози й ідеолог галіканської церкви, що спонукувало його

цікавитися релігійно-політичною боротьбою в Східній Європі й привело до книги Боплана; потрапила вона і в поле зору Ж. Расіна, який разом з Н. Буало писав історію правління Людовіка XIV. Не раз зверталися до неї й письменники та вчені пізніших епох.

Німецький мандрівник Ульріх фон Вердум, який неодноразово подорожував українськими землями, залишив цікаві описи своїх вражень. Вони не тільки розкривають власне процес подорожування у XVII ст., а й є цінним джерелом відомостей з історії України тієї доби. Щоденник подорожей Вердума - фоліант обсягом 508 сторінок. Нас у цьому "Щоденнику" передусім цікавлять відомості про подорожі його автора Україною), зокрема Волиню та Поділлям, на початку 70-х рр. XVII ст.

Загалом Вердум здійснив по Україні чотири окремі подорожі. Перші дві були нетривалими. Половину грудня 1670 р. Вердум роз'їжджав навколо Львова, а потім через Жовкву повернувся назад, до Польщі. В квітні того самого року він здійснив тижневу поїздку через Яворів до Янова. Третя подорож, уже в складі військової експедиції, тривала з 11 липня до 30 серпня 1671 р. і пролягала Галичиною та Поділлям. Почалась вона у Львові і закінчилася в м. Барі, де Вердум провів увесь вересень. З 4 листопада мандрівник знову вирушив у поїздку, що тривала без перерви понад п'ять місяців і закінчилася у Львові 20 лютого 1672 р. Провівши у Львові два місяці, Вердум залишив Україну. Отже, всі його подорожі проходили на території сучасних Львівської, Тернопільської, Рівненської, Хмельницької, Івано-Франківської, Вінницької областей. Саме для західноукраїнського регіону "Щоденник" Ульріха фон Вердума є незамінним джерелом з історії міст і сіл. Він може використовуватися істориками, краєзнавцями, упорядниками туристських маршрутів, екскурсводами.

Опис тогочасної України є в "Історії Польщі в особистих листах до знатних осіб" Бернарда Коннора, яка вийшла в двох томах наприкінці XVII ст. Її автор, професор-медик Кембріджського університету, у 1693-1694 рр. побував у Речі Посполитій в ролі лікаря при дворі Яна Собеського. Того ж 1699 року в

Лондоні вийшла ще одна книга, в якій вміщено розлогий нарис про Україну й козаків. Це книга Дж. Круела "Давній і сучасний стан Московії, з географічним, історичним і політичним звітом про всі народи й території, підвладні цареві". В цих книгах багато і цікаво розповідається про жителів як правобережжя, так і лівобережжя України. Звичайно, велика увага відводиться козакам, їх історії, походженню і впливу на сусідні країни.

Початок XVIII століття викликає в Західній Європі підвищений інтерес до подій, що відбуваються в Україні і до самої України. З'являються багато публікацій в німецькій, французькій, англійській пресі. Друкуються мемуари учасників одного з найбільших конфліктів того часу – Північної війни, найдраматичніші епізоди якої відбулися на українських землях.

Про Україну початку XVIII ст. й про бурхливі військово-політичні події, що відбувалися на її терені, знаходимо відомості в багатьох книгах, що видавалися тоді на Заході. Серед них слід виділити книги авторів, які побували на Україні чи принаймні в Росії й спиралися на свої спостереження та враження або хоча б брали інформацію з перших рук.

Слід тут згадати книгу Й. Г. Корба під іронічною назвою "Щоденник подорожі в уславлену Московію", яка вийшла у Відні латинською мовою на самому початку XVIII ст. Як секретар посольства цісаря Леопольда II, Корб побував у Москві у 1698-1699 рр. і на основі своїх спостережень і вражень написав книгу, в якій дав настільки гостро критичне зображення тогочасної Росії, її порядків і установ, звичаїв і моралі різних верств суспільства, військової організації тощо, що російський уряд домігся від австрійського заборони її розпродажу й перевидань; лише у другій половині XIX ст. вона вийшла у французькому й англійському перекладах. Російська держава постала в ній як азіатська деспотія, де все тримається на необмеженій царській владі, страху та рабській покорі.

Книга Корба містить окремі стислі відомості про Україну, подані в нейтральному тоні, зокрема про українське козацьке військо. "Важливим скріпленням для царських (військових) сил є козаки. Московита схиляють їх на

свій бік щорічними подарунками і намагаються втримати їх вірність найщедрішими обіцянками, щоб вони (козаки) не задумали перейти до поляків, бо разом зі своїм переходом вони можуть забрати цілий нерв московського війська; цей народ (козаки) сильний і перевищує московитів і військовим умінням, і хоробрістю". Розповідається також у Корба про війни з турками й татарами, в яких брали активну участь українські козаки "під проводом козацького вождя Мазепи", подаються географічні й топографічні відомості про південь України, гравюри міст та укріплень у Приазов'ї.

Цікаві написані Й. В. Барділі мемуари про "подорожі й походи" вюртемберзького герцога Максиміліана Емануїла який командував драгунським полком в армії Карла XII і здійснив з нею похід із Саксонії на Україну, брав участь у Полтавській битві, був полонений росіянами. Із вступом шведської армії на Україну автор дає її опис з деякими історичними ремінісценціями, які свідчать лише про його поверхову обізнаність з історією країни. Україна у нього цілком ідентифікується з козаками, яких він вважає народом, що її заселяє, до того ж народом автохтонним. "Україна або Козакія, — пише він, — це країна, де раніше жили скіфи, спадкоємцями яких і є козаки, вільний народ, що не хоче підкорятися ні Польщі, ні Москві, тому вони постійно борються за свої привілеї і права, що, власне, й стало причиною переходу Мазепи до шведів". Серед козаків він розрізняє "гетьманських", тобто підлеглих гетьманові, й запорозьких, про яких він розповідає, що вони живуть у наметах на Дніпрі, не мають жінок, займаються полюванням, рибальством та нападами на турків і татар.

Як і все шведське військо, Барділі був вражений природними багатствами України, про яку він говорить як про нову землю ханаанську, де течуть молочні ріки в медових берегах. Земля тут надзвичайно родюча, збіжжя збирають стільки, що не знають, куди його подіти. Разом з тим Барділі висловлює здивування: чому при таких природних багатствах населення, козаки, не живуть у великих достатках. Тут теж дається взнаки відсутність обізнаності автора з історією України, пограничної з "великим степом", що протягом віків

унеможливлювало стабільність життя, зокрема стабільного економічного розвитку.

Велику історичну цінність мають спогади датського посла в Росії Юля Юста, який у 1711 р. проїхав через усю Україну. Посол з особливою приємністю пише, що всюди в Україні його вітали, пригощали й виявляли особливу увагу не тільки в містах, а й у селах.

Не менш цікавою, ніж згадуваний вже твір Боплана, є праця французького дипломата XVIII ст. Жана-Бенуа Шерера "Літопис Малоросії, або історія козаків-запорожців та козаків України, або Малоросії". Про краєзнавчий характер матеріалів переконливо свідчать навіть назви розділів книги: "Загальні відомості про Україну, або Малоросію, та про її населення"; "Опис течії Дніпра від річки Самари до міст Очакова та Кінбурна" (нині Миколаївська обл. - Авт.); "Річки, укріплені міста та пороги, що існують на Дніпрі від гирла Самари до Очакова"; "Риба, яка водиться в Малоросії"; "Тварини, що водяться на берегах Дніпра"; "Птахи, що водяться поблизу Дніпра".

Отже, історія подорожей іноземних мандрівників є переконливим підтвердженням прояву неабиякого інтересу до України з боку багатьох держав і народів Європи та Азії, а описи цих подорожей вміщують неоціненні відомості про географічні, історичні особливості нашої країни в різні історичні епохи.